

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ГРУПАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

С. Романенко

Організація освітнього процесу в закладах професійної освіти здійснюється з позиції компетентнісного й інтегративно-розвивального підходу, які передбачають створення єдиного освітнього простору для учнів з різними освітніми потребами. Цей процес потребує взаємної адаптації й інтеграції всіх учасників освітнього та виховного процесів. За словами Я. Коменського, нехтування вихованням є загибеллю людей, сімей, держав і всього світу [5, с. 38]. На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища, де всі вони навчаються разом у системі масової освіти за загальними навчальними програмами, пристосованими до потреб кожного.

Оскільки інклюзивна компетентність багатьма дослідниками розглядається як частина загальних компетентностей педагога, то її необхідно розцінювати як комплекс базових і спеціальних знань і навичок, що забезпечують навчально-виховний процес, охоплюють мотивацію до діяльності, відповідні знання, уміння, досвід, особистісні риси, здатність до налагодження продуктивних взаємин з молоддю з особливими освітніми потребами. Спеціальна складова охоплює знання і володіння необхідними навичками реалізації інклюзивного навчання з урахуванням специфіки освітньої організації, в якій здійснюється педагогічна діяльність, а також об'єкт, на який спрямовано діяльність.

Основою для дослідження проблеми є Державна національна програма «Освіта», Закон України «Про освіту» (2017), Конвенція про права людей з інвалідністю, Декларація прав дитини. До цього питання зверталися дослідники, такі, як Т. Богданова, В. Воронов, Г. Пенін, Л. Корабльова, Г. Пономарьова, О. Мартинова, Л. Бурцева та інші, а також такі відомі педагоги, як В. Сухомлинський, Я. Коменський, К. Ушинський, А. Макаренко.

Метою статті є дослідження особливостей виховної роботи в групах інклюзивної освіти в закладах професійної освіти, зокрема її специфіки з глухими та слабочуючими дітьми, а також їх практична реалізація в умовах сучасного навчального закладу.

Для досягнення поставленої мети доцільним є розгляд діяльності класного керівника в умовах інклюзивної групи. Робота класного керівника – це цілеспрямована система, планована діяльність, яка будується на основі програми виховання всього освітнього закладу, аналізу попередньої діяльності, позитивних і негативних тенденцій суспільного життя, особистісно орієнтованого підходу з урахуванням актуальних завдань, що стоять перед педагогічним колективом професійного освітнього закладу, ситуації в класному колективі, міжетнічних, міжконфесійних взаємин.

Педагог також бере до уваги рівень вихованості учнів, соціальні та матеріальні умови їхнього життя, сімейні обставини. Різновидом інклюзивної освіти є інклюзивне виховання, яке можна визначити як цілеспрямовану соціалізацію дітей з обмеженими можливостями в межах інклюзивного середовища на основі принципів гуманістичного виховання. Реалізація завдань виховної роботи в групі сприяє реалізації основних завдань виховної роботи закладу професійної освіти в цілому. Центральною, однією з найдавніших проблем у міждисциплінарному вивченні виховання є визначення його сутності, оскільки в різні історичні періоди суспільство

характеризувало цю категорію, виходячи зі своїх соціальних установок та актуальних завдань. Найчастіше виховання розглядається як управління процесом формування особистості або окремих її якостей відповідно до потреб суспільства. Основною ідеєю виховної технології є управління ініціативою самого вихованця в процесі педагогічної взаємодії, що створює умови для самореалізації. Такий підхід допомагає самовизначенню особистості, стимулюючи її здібності [1, с. 65–66].

Успішне виконання виховних завдань можливе, якщо дотримуватися певних умов. Це, зокрема, використання комплексного підходу до виховання як до єдиного механізму формування особистості. Формуванню особистості глухого і слабочуючого учня, його вихованню в колективі сприяє коригувальна, насамперед, комунікативно-адаптаційна спрямованість завдяки використанню словесної мови як провідного засобу спілкування в умовах мовного режиму. При цьому не виключається можливість використання мови жестів, дактилології як допоміжних засобів спілкування. Комунікативно-адаптаційна спрямованість може реалізовуватися за допомогою спеціальних розмовників, які містять основні слова та вирази, необхідні для спілкування. Такими розмовниками користуються в Державному навчальному закладі «Одеський центр професійно-технічної освіти» (далі – ДНЗ «ОЦПТО»).

Дослідження проходить на базі ДНЗ «ОЦПТО», оскільки з 2006 року тут почали формуватися перші групи для дітей з особливими освітніми потребами. Заклад успішно працює в цьому напрямі.

Основним принципом, на якому будуються стосунки в колективі, А. Макаренко вважав принцип відповідальності залежності. В. Сухомлинський важливого значення надавав питанню гуманізації стосунків у колективі. І. Іванов вважає, що саме в різновіковому загоні виникає товариське піклування старших про молодших, прагнення вдосконалювати себе й навколишній світ. Місце педагога він убачає при цьому «Не за них і без них, а разом з ними і попереду них». І. Щетинін вважає, що в учня необхідно викликати потребу в активному створенні своєї особи відповідно до уявлення про неї в колективі [6, с. 38].

Учня з особливими освітніми потребами необхідно залучати до всіх видів діяльності (освітньої та позакласної). При цьому в його одногрупників треба сформувати ставлення до нього як до рівного і водночас як до людини, котрій буває потрібна допомога й підтримка. Такий настрій у групі залежить від педагогічних працівників та адміністрації закладу професійної освіти. На думку педагогів, у яких навчаються учні з особливими освітніми потребами, це є головною умовою комфортного навчання [8, с. 10]. Однак основною формувальною ланкою колективу є діяльність класного керівника, яка має забезпечити безперервне педагогічне керівництво, з одного боку, та залишити прояви самостійності у вихованців, з іншого боку. Спектр професійних компетенцій класного керівника інклюзивної групи є досить широким через обов'язкові знання з вікової психології, патопсихології, коригувальної педагогіки, методики виховної роботи в інклюзивних освітніх групах тощо.

Інклюзивне виховання характеризується цілеспрямованою зміною як учнів з порушеннями слуху, так і їхніх здорових однолітків у процесі спілкування, гри, спорту, навчання, предметно-практичної і духовно-прак-

тичної діяльності на основі формування загальних цінностей і ціннісних орієнтацій, поведінкових установок, моральних норм і правил життєдіяльності [7, с. 200].

Складність виховного процесу в змішаному колективі, де є глухі та слабочуючі діти, пов'язана з комунікативними труднощами, адже це є основною проблемою в таких дітей. Класний керівник має сприяти налагодженню комунікації завдяки спільним заходам, зокрема, проведенню класних годин, правильному розподілу обов'язків у колективі. Знання та навички методів діагностики міжособових стосунків у малих групах допомагає створити певну модель групи та проблеми, що виникли в ній, які можна й необхідно швидко усунути або вплинути на їх розв'язання.

Найбільш якісним є соціометричний метод, що дає змогу виявити соціометричний статус окремих членів групи, дослідити міжособистісні і міжгрупові неофіційні взаємини членів колективу, вивчити неформальну будову малої соціальної групи. Слабочуючі та глухі учні є найбільш вразливими членами колективу, тому проводити дослідження, бесіди, класні години, виховні заходи необхідно з перших днів навчання в закладі освіти.

Інклюзивне виховне середовище має також значення для цілеспрямованого формування поведінкових установок, пов'язаних зі ставленням до взаємодії і сприйняттям одне одного на основі рівноцінних партнерських взаємин у різних сферах людської діяльності: спорті, грі, навчанні, предметно-практичній та духовно-практичній діяльності [7, с. 202–203]. Більшість класних керівників виявляють закономірність: чим раніше у віковому онтогенезі розпочинається взаємодія дітей з порушеннями слуху зі здоровими однолітками, тим менш помітними (нівельованими) є негативні і нейтральні поведінкові й емоційні реакції, натомість більш помітними стають позитивні поведінкові й емоційні реакції. Саме це є відображенням звикання (адаптації), ціннісного ставлення людей один до одного, незалежно від їхнього віку, статі, індивідуально-особистісних характеристик. Тому не менш важливим є залучення всіх учнів до участі у виховних заходах, конкурсах фахової майстерності як у власному закладі освіти, так і на місцевому і регіональному рівнях, що зміцнює внутрішні зв'язки та стосунки в колективі, робить його єдиним цілим.

Відомі сурдопедагоги (С. Зиков, Н. Лаговський, А. Остроградський, Ф. Рау, Ф. Рау), розкриваючи завдання навчання і принципи виховання дітей з вадами слуху, вказували на необхідність активного пізнання навколишнього середовища, отримання вражень і знань на основі спостереження життя, побуту, засвоєння моральної культури найближчого оточення учня та його самостійної практичної діяльності [7, с. 200].

Одними з найпоширеніших позакласних виховних заходів є екскурсії та походи. У цих умовах учні з порушеннями слуху вчаться діяти в групі, у команді, вчаться підпорядковувати свої інтереси і бажання бажанням та інтересам інших. Розширюються також їхні уявлення про навколишній світ, є сприяння мовленнєвій діяльності та формуванню комунікативних компетенцій, оскільки відбувається спілкування й взаємодія з великою кількістю людей.

Екскурсія активізує пізнавальну діяльність, розширює знання в різних сферах життя, мистецтва, науки, культури. Знання, які учні отримують під час екскурсій, є більш конкретними і точними, оскільки сприйняття навколишнього світу відбувається в природному середовищі.

У межах закладу професійної освіти класний керівник може організувати екскурсії, що сприятимуть формуванню професійних компетенцій,

поліпшенню знань з майбутньої професії. Під час таких екскурсій учні набуватимуть певних навичок професійної діяльності [7, с. 208].

Взаємини з групою інклюзивної освіти мають будуватися на основі співпраці класного керівника, учнів і батьків. У таких межах усі учасники виховного процесу набувають досвіду спілкування і співпраці, головний елемент якого – педагогічна підтримка. На різних етапах класного керівництва змінюється і зміст виховної роботи для досягання мети виховання.

Наприклад, на початку роботи з інклюзивною учнівською групою в центрі уваги обов'язково має бути вивчення психологічних особливостей особистості, створення колективу, розвиток творчої активності кожного учня, зміцнення зв'язку сім'ї і закладу професійної освіти. Основними завданнями також є: створення в класі позитивних міжособистісних стосунків, згуртування класу, виховання свідомого ставлення до навчання, підвищення рівня вихованості та культури поведінки учнів.

На сучасному етапі в центрі уваги стоять питання самовизначення учня і формування активної життєвої позиції людини, яка дорослішає, допомоги в соціалізації та професійному становленні. Діяльність класного керівника спрямовано на координацію роботи всіх педагогів та майстрів виробничого навчання з учнями класу, оскільки на процес соціалізації впливає цілісний освітній процес.

Основою взаємодії та комунікації з батьками є батьківські збори, на яких класний керівник може не лише інформувати про специфіку роботи цієї учнівської групи, а й проводити консультації з батьками, запрошуючи фахівців з психології та сурдопедагогіки. Консультації спрямовано на забезпечення психологічної підтримки дитини і батьків, на створення позитивної атмосфери в навчально-виховному процесі в школі і вдома, на коригування особистісних якостей учнів і психолого-педагогічну освіту батьків, на створення в родині умов для розвитку комунікативних навичок дитини.

Ефективними є й індивідуальні бесіди з батьками учнів із порушеннями слуху. Індивідуальні бесіди виконують різні завдання: надання допомоги у вихованні та навчанні в сім'ї, інформування про успішність та поведінку учня, аналіз причин неуспішності тощо. Провідна роль в організації бесід з батьками належить класному керівникові. Ефективність індивідуальної роботи залежить від його професійних умінь. Плануючи бесіду з батьками, він вивчає літературу, підбирає методи впливу на батьків, форму пояснення ситуації, що склалася, готує конкретні пропозиції і рекомендації [7, с. 207].

Не менш важливим є обмін досвідом з іншими викладачами та майстрами виробничого навчання, проведення тренінгів, семінарів, лекцій із запрошенням сурдопедагогів та практичних психологів. Такий підхід завжди підтримує високий рівень виховання особистості, допомагає краще зрозуміти психологію підлітків з порушеннями слуху, попередити труднощі, що можуть виникнути в процесі виховання та соціалізації особистості.

Класний керівник забезпечує залучення всіх учнів інклюзивної групи до навчально-виховного процесу, здійснює контроль за відвідуванням уроків, спостереження за поведінкою дітей, за їхнім харчуванням; проводить індивідуальну роботу з учнями, а також створює умови для розвитку в них пізнавального інтересу (інформує учнів і батьків про особливості закладу професійної освіти та навчальної групи в цілому, здійснює організацію навчально-виховних заходів, допомогу учням у самоосвіті тощо). Цілеспрямована виховна робота в інклюзивних групах, де навчаються учні

із порушеннями слуху, дає їм можливість отримати повноцінні знання та реалізувати свої можливості.

Основне завдання класного керівника інклюзивної навчальної групи з учнями з порушеннями слуху в контексті виховної діяльності в закладі професійної освіти – дати уявлення про суспільні цінності й орієнтовані на ці цінності зразки поведінки завдяки практиці суспільних взаємин з різними соціальними групами і людьми з різними соціальними статусами, сприяти гармонійному розвитку особистості.

Успішна навчально-виховна діяльність учнів із порушеннями слуху в закладі професійної освіти залежить від уміння спілкуватися: слухати

і розуміти мову, моделювати комунікативну ситуацію відповідно до визначених цілей і завдань, орієнтуватися на партнера тощо. Одним із завдань, що реалізовується виховною діяльністю класного керівника, є формування і вдосконалення навичок комунікації глухих і слабочуючих дітей з іншими учнями. У процесі таких вправ, як діалоги, міні-діалоги, рольові ігри на класних годинах та виховних заходах відпрацьовуються правила, прийоми і засоби спілкування, побудова і реалізація моделей міжособистісної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурцева Л. П. Реализация воспитательной работы в колледже в контексте инклюзивного образовательного пространства / Л. П. Бурцева, С. А. Дмитренко // *Ceteris Paribus* : науч. период. изд. «Педагогические науки». — 2016. — Вып. 4. — С. 65–69.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pedagogy.webukr.net/files/2012/10/Derzavna_nacionalna_programa.pdf. — Дата звернення: 11.04.2018. — Назва з екрана.
3. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / Я. А. Коменский. — М., 2002. — Т. 1. — 656 с.
4. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. / С. П. Максимюк. — Київ : Кондор, 2005. — 667 с.
5. Сергеева Л. М. Звіт про хід і результати I етапу експериментальної роботи всеукраїнського рівня за темою: «Технологія забезпечення доступності освітнього простору професійно-технічного навчального закладу для учнів з порушеннями слуху» / Л. М. Сергеева, С. Б. Сущенко. — Одеса, 2017. — 66 с.
6. Сергеева Л. М. Звіт про хід і результати II етапу експериментальної роботи всеукраїнського рівня за темою: «Технологія забезпечення доступності освітнього простору професійно-технічного навчального закладу для учнів з порушеннями слуху» / Л. М. Сергеева, С. Б. Сущенко. — Одеса, 2018. — 80 с.
7. Сурдопедагогіка / И. Г. Багрова [и др.] ; под ред. Е. Г. Речицкой. — М., 2012. — 655 с.

БЕЗБАР'ЄРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК УМОВА ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Р. Вайнола

У сучасних умовах розвитку українського суспільства актуалізуються гуманістичні тенденції у ставленні до соціальних груп населення, що найбільше відчувають прояви соціальної ізоляції, обмеженості спілкування, проблеми в адаптації до умов соціуму. Повноцінне життя людини можливе лише за умови, коли вона не відчуває ніяких обмежень у виконанні життєвих функцій. Проте, якщо такі обмеження з певних причин виникають, в цивілізованому суспільстві це означає, що спільними зусиллями цієї людини і оточення вони мають бути усунені. Саме тому головною метою і результатом педагогічної допомоги дітям, що мають фізичні обмеження, є максимально можливе залучення їх до всіх сфер соціального життя, наближення до такого стану здійснення соціальних функцій, яке притаманне здоровим людям.

Аспекти психолого-педагогічної допомоги людям з обмеженими функціональними можливостями широко розглядалися у філософській, соціологічній, психолого-педагогічній та соціально-педагогічній літературі. Зокрема, проблеми адаптації та інтеграції в громаду людей з обмеженими можливостями досліджено в працях О. Безпалько, М. Гавриш, А. Капської, Н. Мирошніченко, Г. Першко; достатньо вичерпно описана ця проблема іноземними авторами: Д. Голдбергом, Е. Данієлс, Р. Картером, Ф. Крид, Р. Мейо; помітний внесок в розробку цієї проблеми здійснили російські вчені: А. Зотова, Л. Щипіцина та інші.

Попри деталізацію змісту, методів і форм надання психолого-педагогічної допомоги дітям з інвалідністю, актуальною залишається проблема їхнього рівного доступу до освітніх, медичних, культурних та інших закладів, що надають послуги цієї категорії населення.

Мета нашої статті — розкрити особливості створення безбар'єрного середовища закладу освіти, що було б найсприятливішим для адаптації дітей з інвалідністю в умовах освітнього середовища.

Сучасний стан розвитку економіки України вимагає ефективнішого розв'язання проблем людей з обмеженими можливостями. Згідно з внесенням змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг [4], органи державної влади й управління, підприємства (об'єднання), установи й організації (незалежно від форм власності та господарювання), заклади освіти зобов'язані створювати відповідні умови для безперешкодного доступу інвалідів до житлових, громадських і виробничих будинків, споруд, громадського транспорту, для вільного пересування в межах населених пунктів. Закон гарантує людям з обмеженнями рівні можливості, як і іншим громадянам, для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створює потрібні умови, які дають можливість інвалідам вести повноцінне життя відповідно до їхніх індивідуальних здібностей та інтересів.

Попри законодавчі ініціативи нині в Україні не створено необхідних умов для експлуатації об'єктів житлового та громадського призначення всіма громадянами незалежно від стану їхнього здоров'я і ступеня мобільності, а навколишнє середовище розраховане майже виключно на здорову людину. Для того щоб люди з особливими потребами мали рівні права і можливості, могли повноцінно брати участь у суспільному житті, важливо мати доступне пристосоване соціальне середовище. Суттєву роль у розв'язанні таких завдань відіграє система соціальної допомоги та супроводу молодих інвалідів.